

C. J. H A M B R O

DE FØRSTE MÅNEDER

NORSK UTGAVE

Johnson

OSLO 1945

FORLAGT AV H. ASCHEHOUG & CO.

(W. NYGAARD)

II
1945
Stavanger 1945

FORORD

- / -

Denne bok er skrevet sommeren 1940. Den blev utgitt i Amerika på et tidspunkt da De Forente Stater ikke var med i krigen. Det hastet med å få boken ut; Norge hadde dengang en meget slett presse i Amerika. Det inntrykk var skapt av korrespondenter som var uten ethvert kjendskap til norsk historie, lynne og mentalitet — at det i Norge ingen motstand hadde været mot tyskerne, at hele landet var gjennemsyret av forræderi og folket villig til hvad som helst undtagen å slåss. Beretninger fra Stockholm holdt denne forestillingen levende. Det veldige tyske propagandaapparat i Amerika søkte å underbygge den på alle måter. To norskfødte medlemmer av representanthuset i Washington, begge fra Telemarken, bekreftet inntrykket, hver på sin vis. Den ene fikk inn i Kongressens forhandlinger Quislings verste utfald mot den norske regjering og Stortingets president. Det var umulig å vente med å utgi en beretning om hendelsene i Norge til man kunde få en dokumentarisk, autentisk historisk fremstilling. Boken måtte skrives uten tilstrekkelig kildemateriale for hånden. Den er som den da måtte bli. Men den gjorde sin nytte. Dens formål var i første rekke å påvirke opinionen ved å gi en bakgrunn

for med "Elevensfælleskaben".

107259

- 2 -

for forståelse, ikke å gi en historisk skildring. Den blev trykt i ganske mange oplag i Amerika og England. Den utkom på spansk i Mexico og blev vidt spredt i Syd-Amerika. Den blev oversatt til islandsk og utgitt i Reykjavik. Den blev oversatt til dansk og utgitt illegalt, roneografert, solgt til inntekt for den danske motstandsbevegelse. Den blev også oversatt til svensk — og beslaglagt av de svenske myndigheter, til forfatterens store glede, da han ellers selv vilde ha måttet kreve den beslaglagt fordi teksten uten hans vidende eller samtykke var blitt omredigert i overensstemmelse med det svenske utenriksdepartements ønsker.

De første kapitler av boken blev skrevet på Atlanterhavet, ombord i Fred. Olsens «Brakar» som gikk i en langsom konvoy. — Båten er siden senket. Resten er skrevet under og mellom foredragsreiser i De Forente Stater og Canada.

De første kapitler i boken fremtrer i denne utgave nøiaktig som de forelå på engelsk. Et senere kapittel, om norsk politikk, som utelukkende var skrevet av hensyn til de utenlandske lesere — er helt sløifet som overflødig i en norsk utgave. På den annen side er beretningen om de første uker i Sverige etter invasjonen betraktelig utvidet. — Adskillig kan sies nu som ikke godt kunde trykkes i 1940. Alt det som skjedde i Stockholm i forbindelse med vårt arbeide dengang, kan ennå ikke gjøres offentlig. De hensyn som i 1940 gjorde det nødvendig å vise den ytterste forsiktighet i omtalen av personer og forhold har ikke lenger den samme gyldighet, men visse almindelige politiske betraktninger tilsier allikevel varsomhet i omtalen av de ting som skapte og ennå kunde skape friksjon.

- 3 -

Om det som hendte på Tromsø i mai og juni 1940 gjelder noe av det samme, men det er dog mulig og naturlig idag å nevne enkelte forhold på en annen måte enn den som fremstillet sig som nødvendig høsten 1940.

Hvad angår de kapitler i denne bok som behandler krigen i Norge, er de helt skjematisk og taes alene med her som en illustrasjon av hvad vi i 1940 utenfor Norge visste og ikke visste, og hvorledes vi dengang var nødt til å skildre begivenhetene. Vi gjorde det i fuldkommen god tro. Men adskillig av det som blev talt og skrevet på grunnlag av de meldinger vi fikk fra Norge, har senere vist sig å være av legendarisk art. Å skrive disse kapitler helt om vilde være å gi en falsk fremstilling og skape det inntrykk at vi i 1940 satt inne med de nøkterne, faktiske opplysninger som først langsomt og mœisommelig har kunnet samles inn i den efterfølgende tid. Det vilde også være å legge trykket der hvor det ikke naturlig skal eller bør være i denne bok. Fremstillingen er nok delvis korrigert. Men i selve teksten eller i noter under teksten er gjort opmerksom på hvad vi dengang trodde og måtte tro — og pliktskyldigst forsøkte å få andre til å tro. Og det er nevnt hvad som var uriktig i lyset av det vi nu vet.

Den hele tid må man holde sig for øie at bokens hensikt var å fremme Norges sak og norske interesser i det fremmede på et meget vanskelig tidspunkt. Det kunde ikke gjøres ved noe forsøk på en kritisk vurdering av det som var skjedd. Vi var nødt til å vise en samlet front utadtil og å anvende de fortolkninger — i visse tilfelle fortolkningskunster — som kunde styrke vår internasjonale posisjon. Den nødvendighet er ikke lenger til stede. Men enhver ytring i de par omredigerte kapitler som kan

- 6 -

synes å være av kritisk art, og enhver kommenterende fotnote som ikke ånder udelt begeistring for det man gjorde eller unnlot å gjøre — er fra 1945 og ikke fra utgaven 1940.

Bokens verdi — bortsett fra de kapitler som direkte gir forfatterens personlige opplevelser og derfor vil bevare en viss historisk interesse — ligger nettopp deri at den blev utgitt i 1940 og gir et tidsbestemt bilde. I tilbakeblikket er man fristet til å si at det var merkelig at det ikke var langt flere feil i det man i norsk utlendighet trodde å vite og hadde å forkynne dengang.

For å gjøre klart hvad er hvad, er alle tilføielser gjort i denne utgave sat i klammer [], hvor de ikke på annen måte er markert.

*Viiter for "Gjælden" i
den store samlingen
1940 - 1945
i forfatterens utgave.*

- 16 -

Kapitel 2. DE KOM SOM VENNER

I.

I Oslo.

Den 8de april hadde været en slitsom og anspendt dag. Den britiske kundgjørelse om at det var lagt ut miner i norsk territorialfarvand, de mulige følger denne krenkelse av neutraliteten, og den hold den norske regjering skulde innta under disse forhold var blitt inngående drøftet i Utenriks- og Konstitusjonskomiteén, hvis formann jeg var.¹ Og om eftermiddagen hadde Stortinget hatt møte bak lukkede dører for å diskutere de samme problemer.² Under dette møte var det blitt meldt at et tysk transportskip *Rio de Janeiro* var blitt torpedert av en britisk undervandsbåt utenfor sørlandskysten, og at en del tyskere var blitt reddet av norske sjømenn og fiskere. De fortalte en forbløffende historie om at de var på vei til Bergen for å hjelpe nordmennene med å forsvare sitt land mot englendere og franskmenn.

¹ Referatene fra dette møte er nu blitt utgitt av Stortinget som Dokument nr. 5, 1945.

² Også referatene fra dette møte er nu tilgjengelige i Dokument nr. 5, 1945.

7).

- 17 -

Hvor skjebnesvanger denne beretning var lot ikke til å gå opp for de fleste av tingets medlemmer. Det lot da vel nærmest til å være endda et forbausende, men ganske pudsigt vidnesbyrd om hvor villig tyskerne var til å tro hvadsomhelst som deres overordnede sa til dem.

Vi fikk beskjed om at det var blitt meldt at en rekke tyske skip var dampet nordover, sandsynligvis på en større minefeiling-ekspedisjon. Men det blev meddelt at de tyske skip ikke var gått nord for Skagen. Pessimistene følte sig urolig for Danmarks skjebne, men få syntes å tro for alvor at faren for Norge var overhengende. Tiltrods for det var stemningen dypt alvorlig; den skygge Finnlands historie i den siste måned hadde kastet, hadde satt sitt preg på en og hver. Alle var nedstemt og urolige for fremtiden.

Møtet var over ved ni-tiden; og jeg gikk hjem for å få en sen aftens og legge mig tidlig (for mig å være) — kort efter elleve.

Klokken 1 blev jeg vekket av min kone som sa at det var flyalarm. Vi hadde hatt en del flyalarmer og black-out-øvelser som ledd i våre beredskapsplaner, og først tok jeg ikke alarmen svært høitidelig; men sirenene gav sig ikke, og klokken halv to begyndte jeg å telefonere til «Morgenbladet», min gamle avis, hvor jeg hadde begyndt min journalistiske løpebane, som jeg hadde været chefredaktør for fra 1913 til 1920, og hvor jeg endda er ordfører i representantskapet. Jeg forsøkte også å komme i forbindelse med Norsk Telegrambyrå, som i Norge svarer til Associated Press hvor jeg i mange år har været formann i styret. Det var umulig å få noe svar, og da skjønte jeg at det måtte være rent galt fatt. Tilslutt, ved to-tiden fikk jeg forbindelse med Telegrambyrået; hele

2 — Hambro; De første måneder.

Li

natt-personalet hadde været i tilfluktsrummene, men var endelig kommet til det resultat at det var deres plikt å stå til tjeneste for publikum og pressen enten det falt bomber eller ikke. Jeg fikk vite at ved midnattstid hadde fremmede krigsskip passert Færder på vei opp Oslofjorden. Kystbatteriene på Bolærne og Rauer hadde åpnet ild, men hadde ikke kunnet stanse skipene.

Jeg fikk så forbindelse med statsministeren og senere med Forsvarsdepartementet. Hvert kvarter fikk jeg melding. Kl. 2.15 blev det varslet at fem store tyske krigsskip hadde gått forbi de små kystbatterier syd for Bergen. Litt før 3.30 fikk jeg beskjed om at tyske flåteenheter hadde passert Agdenes på vei til Trondheim, og at den tyske eskadre i Oslofjorden var i kamp ved Oscarsborg.

Det kunde ikke være noen tvil om hvad som tildrog sig. Uten varsel av noen art, uten noe ultimatum hadde tyskerne åpnet overraskende angrep på alle strategisk betydningsfulle punkter i Norge. Vår hær var ikke mobilisert. Og hvis Kongen, kongehuset, Regjeringen og Stortinget skulde bli tatt med et kupp, vilde Norge ikke bare være helt prisgitt tyskerne, men det vilde opføre å være en suveren stat med en uavhengig regjering.

Jeg fikk fatt i Stortingets kontorsjef i telefonen, fortalte ham at tyskerne vilde være i Oslo før dagen var

Av kontorchef Vasbottens rapport til presidentskapet av 3dje juli 1940:

«Kl. 3.30 om natten ringte stortingspresident Hambro opp og sa, at tyskerne nu var kommet til Filtvedt, enkelte av dem visst også til Drøbak, og at jeg derfor måtte samle personalet, protokoller m. v. til avreise til Hamar om noen timer. Ordren og de mange telefoneringer ble straks utført. Tenkte at jeg

sammal, gav ham beskjed om å kalde sammen sitt personale, pakke arkivene, de nødvendige protokoller, de offisielle segl etc., få tilsagt lastebiler til transporten og varsle stenografkorpset om å være beredt.

«W, tross min sykdom, skulle kunne bli med, men da jeg var ferdig med telefoneringene ble jeg verre enn før og måtte straks gå til køys igjen.»

Av fullmektig Wessel-Bergs rapport av 16de mai 1940:

«Kl. 4 morgen tirsdag den 9. april 1940 meddelte Stortingets kontorsjef meg i telefonen at Stortinget — på grunn av tyskernes innfall i Norge i løpet av natten — skulle evakuere til Hamar, og at stortingsmennene derfor straks måtte varsles om å innfinne seg på Østbanestasjonen til et ekstrasogs avgang kl. 7.15. Samtidig opplyste kontorsjefen at han på grunn av sykdom ville være forhindret fra å være med.

Kl. 4.40 innfant jeg meg på Stortingets kontor hvor det øvrige personale allerede var i full gang med å telefonere rundt til representantene. Dette arbeide tok imidlertid lang tid. Det viste seg nemlig vanskelig å komme i forbindelse med representantene, dels fordi mange hadde søkt ly i tilfluktsrom på grunn av flyalarm, dels på grunn av unnlatelse av å anmelde adresseforandringer. Til de representanter som ikke hadde telefon ble nattevakten sendt avsted med bil.

Da det ble klart at mange representanter på denne måte ikke ville kunne nå ekstrasogs, ble det hos A.s Schøyens Rutebiler bestilt busser som kjørte opp på Løvebakken og sto ferdig til avgang etter nærmere ordre. Samtidig ble på lastebil innlastet div. skrivemaskiner, mangfoldiggjøringsmaskiner, papir og forskjellig annet kontorrekvisita, som direkte ble sendt til Hamar hvor det ble avlevert på fylkeskontoret i Hedmark. Protokoller m. v. ble besørget medbrakt av sekretærene Bjørnstad og Gunstrøm som fulgte ekstrasogs. Selv fant jeg å ville vente i det lengste på forsinkede representanter og følge disse i de bestilte busser.»

Hamar, hundre og tredve km. fra Oslo inne i landet, syntes å være det eneste sted hvor Stortinget logisk kunde møte. Det er et stort kommunikasjonscentrum med veier og jernbaner som fører nordover, østover og vestover, og

Av sekretær Thorsholts rapport av 20de mai:

«Tirsdag den 9. april 1940 kl. 4 morgen fikk jeg i mitt hjem telefonisk ordre om å møte på Stortingets kontor øieblikkelig. Hurtigst mulig begav jeg mig til kontoret, hvor jeg møtte kl. ca. 4.30. Samtidig med mig møtte sekretær Gunstrøm og et øieblikk efter kom hr. stortingspresident Hambro. Han meddelte at en tysk flåteavdeling var ved Oscarsborg på vei mot Oslo og at byen var forlangt overgitt kl. 9. Han beordret kontoret til hurtigst å innkalle samtlige representanter til å møte på Østbanestasjonen for å reise til Hamar med ekstratog kl. 7.15. Fullmektig Wessel-Berg og sekretær Bjørnstad var nu også kommet tilstede. Kontorchefen var syk og kunne ikke møte. Vi gikk øieblikkelig igang med å telefonere til representantene. Av kontorets personale fulgte fullmektig Wessel-Berg, sekretær Bjørnstad og sekretær Gunstrøm med til Hamar, mens jeg fikk ordre gjennom fullmektigen til å være igjen på Stortingets kontor.»

Av referentsjef Krohns rapport:

«Referentchef Krohn fikk telefonbesked kl. 6.05 den 9. april om at ekstratog med Stortingets og Regjeringens medlemmer skulde avgå fra Østbanestasjonen kl. 7.15, og at Stortingets stenografer måtte være med. Stenografrevisor Engelsrud og 7 stenografer rakk toget sammen med referentchefen.

6 stenografer dannet 3 partier og opptok formiddagsmøtets forhandlinger på Hamar. Referatet blev mangfoldiggjort og forelå ferdig kl. 17 og blev omdelt før Stortingets sammentraden kl. 18.45.

I middagen ankom dels med tog og dels med buss yderligere 4 stenografer, således at der til disposisjon ved eftermiddagsmøtet på Hamar og aftenmøtet på Elverum folkehøiskole var 5 partier.»

hvis det verste skulde hende, fører diverse veier fra Hamar over til Sverige.

Min kone pakket en liten veske til mig og en til sig selv og gav pikene beskjed om at de kunde reise hjem — hvis de ikke hadde lyst til å bli i huset med tyskerne i Oslo.

Jeg var nettop begyndt å skrive på et bind erindringer, men hadde ingen tid til å ta med mig noen manuskripter — som forøvrig ikke hadde verdi for andre enn mig selv. Men jeg fikk den eneste av mine sønner som var i Oslo i telefonen og bad ham ta vare på visse private papirer og å prøve å ha et visst tilsyn med huset. Så fikk vi tak i en bil og drog ned til Stortinget. Jeg fant alt i god gjenge; hele personalet var i arbeide, protokollene var pakket, stenografene varslet og visse dokumenter tatt ut for å stuves unna. Jeg dikterte noen brev det hastet med, og gikk ned til bilen, hvor min kone ventet, og kjørte opp til Utenriksdepartementet hvor Regjeringens medlemmer var samlet til konferanse og hadde bedt mig komme til stede.

Jeg blev i all hast satt inn i hvad der var hendt.

Kort før jeg kom hadde den tyske minister søkt utenriksministeren, dr. Koht. Dette var mellem 4.30 og 5 om morgenen — fem timer efter at fiendtlighetene var åpnet. Han leverte dr. Koht et memorandum med en lang liste over tyske krav som i en samlet sum betød Norges absolutte overgivelse (se bilaget sist i boken). Det tyske forslag, hvis det kan kaldes et forslag, blev avvist av regjeringen og dr. Bräuer, den tyske minister, var nettop gått da jeg kom.

Jeg foreslog at kongefamilien, regjeringens medlemmer og Stortinget skulde flytte til Hamar. Kongen, som